

Djumayeva Sarvinoz Saidovna
Buxoro davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi
noza14061991@gmail.com

BUXORO VOHASI DEVORIY RANGTASVIRIDAGI DINIY KOMPOZITSIYALAR TASNIFI (VARAXSHA, POYKEND, UCHQULOQ)

Annotatsiya. Mazkur maqolada ilk o'rta asrlarga oid Varaxsha, Poykend va Uchquloq yodgorliklaridan aniqlangan devoriy rangtasvir namunalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Varaxsha qo'rg'onidagi Qizil va Sharqiy zallar devorlarida saqlangan kompozitsiyalarning mavzuvii mazmuni, badiiy-uslubiy va ikonografik xususiyatlari yoritilgan. Poykend va Uchquloq yodgorliklari rangtasvirlari Varaxsha tasvirlari bilan qiyosiy tahlil qilinib, ilk o'rta asrlar So'g'diyona san'atida saroy-tantanavor, diniy-marosimiy va jangovar-ovchilik mavzularining shakllanganligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari mazkur devoriy rangtasvirlar Markaziy Osiyoning ilk o'rta asrlar san'ati, madaniyati, diniy qarashlari va saroy hayotini o'rganishda muhim manba ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Varaxsha, Poykend, Uchquloq, So'g'd san'ati, devoriy rangtasvir, monumental rangtasvir, ikonografiya, hukmdor, chavandoz, fil, grifon, hayvonlar jangi, diniy marosim, saroy san'ati, VII–VIII asrlar.

КЛАССИФИКАЦИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ КОМПОЗИЦИЙ В НАСТЕННОЙ ЖИВОПИСИ БУХАРСКОГО ОАЗИСА (ВАРАХША, ПАЙКЕНД, УЧКУЛОК)

Аннотация. В статье анализируются образцы настенной живописи, выявленные на памятниках раннего Средневековья — Варахше, Пайкенде и Учкулоче. В исследовании рассматриваются тематическое содержание, художественно-стилистические и иконографические особенности сохранившихся композиций на стенах Красного и Восточного залов городища Варахша. Росписи памятников Пайкенд и Учкулоч сопоставляются с живописными композициями Варахши, что позволило выявить сформировавшиеся в искусстве Согда раннего Средневековья дворцово-церемониальные, религиозно-ритуальные и батально-охотничьи мотивы. Результаты исследования показывают, что данные образцы настенной живописи являются важным источником для изучения искусства, культуры, религиозных представлений и дворцовой жизни Центральной Азии в раннем Средневековье.

Ключевые слова: Варахша, Пайкенд, Учкулоч, согдийское искусство, настенная живопись, монументальная живопись, иконография, правитель, всадник, слон, грифон, сражение животных, религиозный ритуал, дворцовое искусство, VII–VIII века.

CLASSIFICATION OF RELIGIOUS COMPOSITIONS IN THE WALL PAINTINGS OF THE BUKHARA OASIS (VARAKHSHA, PAYKEND, UCHQULOQ)

Abstract. This article analyzes examples of mural painting identified at the Early Medieval archaeological sites of Varakhsha, Paykend, and Uchquloq. The study examines the thematic content, artistic and stylistic features, and iconographic characteristics of the preserved compositions on the walls of the Red and Eastern Halls of the Varakhsha settlement. The mural paintings of Paykend and Uchquloq are comparatively analyzed with the paintings of Varakhsha, revealing the development of courtly and ceremonial, religious and ritual, as well as battle and hunting motifs in Early Medieval Sogdian art. The results of the study demonstrate that these mural paintings represent an important source for the study of the art, culture, religious beliefs, and court life of Central Asia during the Early Middle Ages.

Keywords: *Varakhsha, Paykend, Uchquloq, Sogdian art, mural painting, monumental painting, iconography, ruler, horseman, elephant, griffin, animal combat, religious ritual, court art, 7th–8th centuries.*

Kirish. Buxoro So'g'di hududida ilk o'rta asrlarda devoriy rangtasvir san'ati yuqori darajada rivojlangan bo'lib, u o'zining mazmun jihatidan rang-barangligi, kompozitsiyalari va badiiy ifodasi bilan ajralib turgan. Mazkur davrga oid arxeologik yodgorliklardan aniqlangan va o'rganilgan devoriy tasvirlar nafaqat uning tarixini, balki jamiyatning siyosiy, diniy, marosimiy va madaniy hayotini o'rganishda ham muhim rol o'ynaydi. Varaxsha, Poykend va Uchquloq yodgorliklaridan topilgan rangtasvir namunalari mazkur hududda shakllangan badiiy an'analar, saroy va turar-joy me'morchiligining bezak tizimi hamda inson va hayvon obrazlarining ikonografik xususiyatlarini tadqiq etish imkonini beradi. Ayniqsa, Varaxsha qo'rg'onining Qizil va Sharqiy zallarida saqlangan kompozitsiyalar o'zining monumental ko'lami, ranglar uyg'unligi, obrazlarning harakatchanligi va dekorativ bezaklarning murakkabligi bilan alohida ahamiyatga ega.

Varaxsha, Poykend va Uchquloq tasvirlarida diniy marosimlar, sig'inish jarayonlari, chavandozlar va hayvonlar jangi kabi mavzularning mavjudligi mazkur san'at an'alarining hududiy va mavzuviy jihatdan keng tarqalganligini ko'rsatadi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi Varaxsha, Poykend va Uchquloq yodgorliklaridagi devoriy rangtasvirlarni mavzuviy, kompozitsion, ikonografik va badiiy-uslubiy jihatdan tahlil qilish hamda ularning ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo san'atidagi o'rnini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida arxeologik, san'atshunoslik va ikonografik tahlil usullaridan foydalanildi. Devoriy rangtasvirlarning saqlanish holati, kompozitsion tuzilishi, ranglar tizimi, obrazlarning o'zaro joylashuvi va ularning atributlari alohida o'rganildi. Tasvirlarda aks etgan inson va hayvon qiyofalarining anatomik tuzilishi, kiyim-kechaklari, taqinchoqlari, qurol-yarog'lari hamda ot va fil anjomlari ikonografik jihatdan tahlil qilindi. Shuningdek, real hayvonlar bilan bir qatorda grifon va qanotli ot kabi mifologik mavjudotlarning tasvirlanish xususiyatlariga e'tibor qaratildi. Varaxsha tasvirlari Poykend va Uchquloq yodgorliklari rangtasvirlari bilan qiyosiy o'rganilib, umumiy va o'ziga xos badiiy jihatlar aniqlandi. Tasvirlarning ayrim qismlari saqlanmaganligi yoki keyingi davrlarda buzilganligi sababli rekonstruktiv yondashuvdan ham foydalanildi.

Natijalar. Varaxsha qo'rg'onidagi arxeologik qazishma ishlaridan ma'lum bo'lishicha devoriy tasvirlarning qoldiqlari Qizil zalning sharqiy, janubiy va g'arbiy devorlarida aniqlangan. Shimoliy devorda ancha keyinroq qo'rol tarzda qayta terilgan qismni aks ettiradi. Zalning o'lchamlari shimoldan to janub tomonigacha 12 metr, g'arbidan to sharqigacha 7,85 metrni tashkil etadi. Har uchala saqlanib qolgan devorlari bo'ylab sufalar o'rin olgan. Tasviriy san'at namunalari devor pastida, sufadan 2 m balandda aks etgan. Quyi paneldagi kompozitsiya juda soda ishlangan. Panel yaxlit tasma ko'rinishida, qizil-oxra fonda, unda fillar guruhi bir-birini takrorlamas shaklda, fillar ustidan joy olgan odamlar va ayni damda ularga hujum uyushtirayotgan maxluqotlar tasvirlangan. Mana shunday guruhlar g'arbiy va sharqiy devorlarda to'rtta, janubiy devorda esa uchta aks ettirilgan. Panelning pastisa, sufaning ustidan keng naqshli hoshiya o'tgan. Ushbu hoshiyada yaproqlar qayrilishidan hosil bo'lgan gulli tasma tasvirlangan. Yaproqlar oq, sariq va qalin qizil, fon esa qora ranglarda. Panelda hayvonlar oyoqlarini hoshiya ustiga qo'ygan go'yoki buy er sathini ko'rsatadi. G'arbiy devorning shimoliy qismidagi kompozitsiya bo'lak-bo'lak holatda saqlangan. Uning markazida o'ng tomonga harakatlanayotgan oq rangli, ustida ikki kishi o'tirgan fil ko'rinadi. Filning gavdasi cho'zinchoq, oyoqlari qalin va kalta. Tasvirdagi barcha fillar shu holatda namoyish etilgan. Uning quloqlari yelpig'ichli, burmali. Filning qoziq tishlari noto'g'ri tasvirlangan. Sababi, qoziq tishlar fil jag'ining tepasidan emas, balki pastidan chiqib turibdi. Uni chizgan rassom ushbu jonivor haqida yetarli tushunchaga ega emas yoki ungacha buzib tasvirlangan qiyofalardan bilib olgan. Bu holat keyingi tasvirlarda ham namoyon bo'lgan mushuksimonlar oilasiga oid chizilgan hayvonlarni taqqoslaganda namoyon bo'ladi. Umumiy

hajm, gavdaning umumiy konturlari, hayvon xatti—harakatlarini aniq anglagan holda mukammal darajada ifoda etilgan.

Fil noodatiy jilov va egar - jabduqda, uning boshida zanjirdan ishlangan ot jilovi bo'lgan holatda tasvirlangan. Filni boshqaruvchi noto'g'ri o'tirgan holatda. Sababi, u fil boshining old qismida o'tiribdi, vaholanki aslida u jonivorning bo'yin qismidan joy olishi kerak edi. Quyida aks ettirgan ba'zi hayvonlarda uzangilar ham mavjud bo'lib, ulardan fillarni minishda foydalanilgan. Filda bezak anjomlari - bezak plastinkalari, marvarid shodasi, unga osilgan qo'ng'iroqchalar bilan bezatilgan ko'krapech, archa shakldagi naqshli qorinbog' bilan mahkamlangan yopqichlar mavjud.

Ikkinchi kompozitsiyada chaproqda fil joylashgan bo'lib, u och kulrang-binafsha randa, dumaloq oq olma shaklli naqshlar bilan tasvirlangan. Tasvirning o'rta qismi yo'qolgan. Faqatgina boshi va xartumining bir qismi, orqa qismidan bir parcha saqlangan. Filda ko'krak yopinchig'ining bir qismi ko'rinadi, u qo'ng'iroqchalar bilan bezatilgan. Jonivorning boshida uni boshqaruvchi oyoqlarini bukkani holda o'rnashib olgan. Boshqaruvchining boshi va gavdasibig yuqori qismi saqlanib qolmagan, sababi, ushbu qismlar devordan o'yib olingan. Uning chap qo'li ko'rinadi, unda bilakuzuk taqilgan hamda unga tashlanmoqchi bo'alyotgan maxluqni otish uchun kamondan o'q uzgan holatda aks etgan. Filning bel qismida yana bir chavandoz o'tiribdi va uning o'ng qo'li ma'lum. U o'ng qo'lida xanjar ushlagan holatda orqadan hujum uyushtirayotgan maxluqqa qaratmoqda. Chavandoz qo'lida ikiti bilakuzuk, tirsagining qayrilgan qismida esa sariq tusli bo'yin ro'moli bor.

Dastlabki tasvirda fil ustida qahramonlar bahaybat arslonlar bilan olishayotgan manzarani ko'rsak, keyingisida hayvonlarning ko'pchiligi hayoliy. Bular oq qanotli grifonlar bo'lib, gavdasi itga o'xshab ketgan hamda yirtqich panjali va uzun, egilgan bo'yinga ega. Maxluqlarning boshi saqlanmagan. Qanotlari uncha katta emas, biroz tepaga qayrilgan. Ular oq rangda namoyon bo'ladi, ammo gavdasining orqa tomoni, qanotlarining tepa qismi va panjalarining bir qismi sariq rangli tasmalar bilan aks etgan. Juni ba'zi qismlarida tishsimon kontur chizig'i bilan tasvirlangan. Ko'krak va qorin qismidagi juni o'ziga xos shaklda namoyon bo'lgan.

Uchinchi guruh tasvirlar dastlabki ikkitasiga qaraganda juda yomon saqlangan. Inson qiyofalari, hayvonlar va filning boshi to'liqligicha devordan o'yin olingan. Kompozitsiyaning o'ng tomon yuqori qismida qizil kontur bilan chizilgan, hilpirab turgan oq bo'yin ro'molining bir qismi saqlanib qolgan. Filning bu yerda boshqa fillardan farqli tomoni uning rangida. Bu tasvirda fil sariq tusli va oq dumaloq dog'li ko'rinishda. Faqatgina filning dumaloq chovragining pastki cheti saqlangan bo'lib, u archa shaklidagi naqshli qorinbog' bilan mahkam bog'langan. Chovrak murakkab naqshli bezak bilan ziynatlangan, tasvir yaxshi ko'rinmagani uchun qanday naqshligini aytishning imkoni yo'q. Chovrak chetlari nim doira va marvaridlar bilan ziynatlangan keng hoshiya bilan tikilgan. Uning ichli qismida, aftidan hayvon tasvirining bir qismi joylashtirilgan. Chovrakning pastidan kichkina sariq rangli uzangi ko'zga tashlanadi. Filning har ikki tomonida unga qarata orqa panjalariga tayangan holda mushuksimonlar oilasiga mansub hayvonlar aks etgan. Ushbu hayvonlarning bel qismi sariq, ko'krak va qorin qismlari oq rangda tasvirlangan. Tanasi to'q, biroz xira dog'lar bilan, ichida nuqtalari bor, ilmoqlarga o'xshash o'ziga xos naqshlarda ko'zga tashlanadi. Boshi saqlanib qolmagan.

G'arbiy devordan o'rin olgan oxirgi fil bilan bog'liq to'rtinchi kompozitsiya ancha qiziqarli. Unda fil tasviri ancha yaxshi saqlangan. Butlarga qarshi kurashuvchi musulmonlar bu yerda ham o'z izlarini qoldirganlar. O'ng tomondagi hayvonning hamda fil boshqaruvchining boshi yo'q qilingan, kompozitsiyaning o'rta qismiga jiddiy shikast yetkazishgan va eng asosiysi, chap tomondagi hayvon boshini o'yish ishlari boshlangan bo'lib, qandaydir baxtli tasodif tufayli oxiriga yetkazilmagan. Mana shu tasodif tufayli filning va fil boshqaruvchining qiyofalari saqlangan. Bu yerda filning noto'g'ri tana tuzilishi ya'ni cho'zilgan gavdasi va kalta oyoqlari ko'zga tashlanadi. U oq-binafsha tusli, qoziq tishlari xuddi dastlabki tasvirlangan guruhdagi fillaniki kabi pastki jag'ining o'sib chiqqan. Beli ikki qavatli chovrak bilan yopilgan. Chovrak xuddi avvalgilari singari archasimon naqsh bilan ziynatlangan qorinbog' bilan mahkamlangan. Chavandoz filga qaraganda katta, jonivor belining o'rtasida o'tirgan holda aks ettirilgan.

Chavandozning chap oyog‘I pastga tushirilgan, kichik sariq uzangiga solingan, o‘ng oyog‘I esa bukilgan va chap oyog‘ining tizzasiga qo‘ygan holatda. Uning boshi nayzadan hujumga uchragan o‘ng tomondagi hayvon tomonga biroz qayrilgan. Xanjarni chavandoz ikkala qo‘li bilan ko‘krigidan tepa qismidan yuqori holda ushlab turibdi, ammo o‘ng qo‘li saqlanmagan. Uning ko‘rinishi yosh va navqiron, ko‘zlari qisiq, qora qoshlari va endi sabza urgan mo‘ylovi bor. Qulog‘ining pastki qismi osilgan va unda buddaviylik san‘atida keng tarqalgan sariq halqa tasvirlangan. Boshida juda murakkab bosh kiyimi mavjud, ammo u to‘laligicha saqlanmagan. Bosh kiyim oq marjonlar bilan bezatilgan diademadan va uning ustida joylashgan qandaydir bezak bilan ziynatlangan. Diademaning old tarafida, peshonaning ustida hayvonning boshi va tanasining old qismini eslatuvchi qiyofa shakllangan. Ehtimol, bosh kiyim bilan birga chavandozning har ikki tomoni bo‘ylab hilpirab turuvchi bo‘yin ro‘mol uzviy bog‘liqdir. Uning kiyimi qorin qismida tugun bilan bog‘langan belbog‘simon mato va uchi o‘tkir kulrang etiklardan iborat. Etik qo‘njining chetlari marjonlardan yarimdoira shaklidagi hoshiya bilan bezatilgan. Ko‘krak qismida uchta taqinchoq ko‘zga tashlanadi va ular ustma-ust taqilgan. Marjonlar sariq tasmachalar ko‘rinishida tasvirlangan bo‘lib, ularda qizil chiziqlar bilan hoshiyalangan oq doiralar mavjud. Uning chap qo‘lida uchta bilakuzuk bor. Ulardan ikkitasi bilak atrofiga taqilgan qo‘sh halqalar bo‘lib, yirik toshlar bilan ziynatlangan, uchinchi esa bir-biriga biriktirilgan ikkita oltin tusli egilgan diskdan tashkil topgan. Shunga o‘xshash bilakuzukni chavandozning o‘ng oyog‘ida, tizzadan pastroqda kuzatish mumkin. Chavandozning chap biqinida uzun qilich osig‘liq turibdi.

Filning boshida fil boshqaruvchi o‘rin olgan. Fil boshqaruvchi chap oyog‘ini tagiga yig‘ishtirib olgan, o‘ng oyog‘I esa oldinga uzatgan holda filning bosh qismidan osilib turibdi. Har bir qo‘lida ikkitadan bilakuzugi mavjud. Sariq rangli qurol uchun mo‘ljallangan kamar tasmasida qilich osilib turibdi, fil boshqaruvchining o‘ng qo‘lida esa sariq rangli qo‘lbog‘li qilich mavjud. U qilichini jonivorning ko‘krak qismiga chuqur qilib sanchgan. Tanasi sariq tusli, ko‘krak va qorin qismi oq, halqasimon dog‘lar bilan qoplangan hayvon - qoplonni eslatadi. O‘ng tarafdagi hayvon xanjar bilan jarohatlangan, orqa panjalarida tik holatda turibdi, nima qilib bo‘lmasin chavandozdan qochish payida, oldingi panjalari va deyarli butun tana oldinga qarata turibdi, ammo boshi saqlanib qolgan qismlarga ko‘ra chavandoz tomonga qayrilgan. Chap tarafdagi hayvon ham orqa panjalarida ko‘tarilib turibdi va sakragan holda filga va chavandozga hamla qilmoqchi.

Janubiy devorda ham xuddi g‘arbiy devor singari kompozitsiyani ko‘rish mumkin. O‘ng tarafdagi birinchi kompozitsiya qattiq shikastlangan. Filning ahamiyatli qismlari, fil boshqaruvchining butun qiyofasi, o‘ng tomondagi hayvonning bosh o‘yib tashlangan. Undan tashqari, vaqt o‘tishi bilan suv va tuzlarning ta’siri ostida rang qatlamlari to‘kilib ketgan, ammo shu holatida ham tasvir katta qiziqish uyg‘otadi. Ayniqsa, odamlar va filga tashlanayotgan maxluq tasviri alohida ahamiyat kasb etadi. Bular yana g‘arbiy devorning ikkinchi guruhi tasviriga oid oq grifonlar bo‘lib, ular murakkab ko‘rinishi, jo‘shqin harakatlari bilan oldingilaridan farqlanadi. Ayniqsa, o‘ng tomondagi maxluqning qiyofasi va boshi saqlanmagan bo‘lsa-da, juda ta’sirchan ko‘rinadi. Usta bu yerda orqa oyoqlarida turgan hayvonning shiddat bilan tashlanganini yaxshi ko‘rsata olgan. Ularning qanotlari ham g‘arbiy devordagi grifonlarnikiday bamaylixotir emas, balki xuddi harakatlanayotgandek, egilgan holatda aks ettirilgan. Chap tarafdagi maxluq ham birinchisidan qolishmaydi. Rassom uni filning orqasida ifoda etgan. Fil qornining pastki qismida hayvonning panjalari ko‘rinadi, Hayoliy mavjudot bukilgan holatda, tirnoqli panjalari bilan filga hamla qilmoqda.

Tasvir qoldiqlaridan chavandozning tana qismi yalang‘och bo‘lgani va u marvaridlar bilan bezatilganligini ko‘rish mumkin. Har bir qo‘lida xuddi boshqa tasvirlarda bo‘lgani kabi uchtdan bilakuzuk bor. U qo‘lida bir narsani ushlab turibdi, u qayrilgan holatda. Aftidan u arqon bo‘lsa kerak va chavandoz u bilan chap tomondan filga tashlangan hayvonni ushlash uchun foydalanmoqda.

Janubiy devordagi ikkinchi guruh kompozitsiyada ikkita mavjudot filga unga o‘tirgan chavandozga hamla qilayotgan manzara turlicha ifodalangan. Ularning ikkalasi ham mushuksimonlar oilasiga mansub, yorqin sariq tusli, ko‘krak va qorin qismi oq rangda. Har ikkala hayvon ham hamla qilayotgandek tasvirlangan. Chap tomondagi hayvon tishlari va tirnoqlarini

filning dumg'azasiga suqqan. Filning qiyofasi yaxshi saqlangan. U oq-pushtirang tusli, kamar bilan mahkamlangan ko'krakpo'shi mavjud. Bel qismida ikki qavatli chovrak tashlangan. Chavandoz qiyofasidan deyarli hech narsa qolmagan. Faqatgina uning yalang'och tanasi va hilpirab turgan sariq rangli bo'yin ro'moli ko'rinadi. Chavandozning o'tirishi o'ziga xos shaklda ifodalangan, u yuzini tomoshabinga qarata, oyoqlarini chalishtirgan holda aks etgan. Oyoqlari yalang'och, boldirlari bilakuzuk bilan bezatilgan. Chap biqinida qilich mavjud va chavandoz uni chap qo'li bilan tutib turibdi.

Janubiy devorning uchinchi guruh kompozitsiyasida chavandoz biroz o'ng tomonga qaragan holda, qo'llari tepaga ko'tarilgan va tirsakdan bukilgan. Ikkita bilakuzugi bor, qo'l barmoqlari saqlanmagan. Oyoqlarining holati noaniq. Filning faqat pastki qismi saqlanib qolgan. Filda ikki qavatli chovrak, kamar bilan mahkamlangan ko'krakpechni ko'rish mumkin. Unga ikkita hayvon hamla qilmoqda. O'ng tomondagi filning boshi oldida orqa panjalari bilan tik holatda turgan hayvonning bosh qismi qattiq shikastlangan, faqat o'ng ko'zi va qulog'ini ko'rish mumkin. Ikkinchi hayvondan faqat orqa panjalari saqlanib qolgan va bu panjalar fil qornining ostida tasvirlangan. Ushbu maxluq grifonga juda o'xshash. Chavandozning faqat oyoq qismlari saqlangan bo'lib, unga bilakuzuk kiygizilgan. U oyog'iga sandali kiyib olgan, shuningdek, qilichi ham mavjud.

Sharqiy devorning chap tomondagi kompozitsiyasida sariq rangli va oq mayda dog'li fil hamda sariq-sabzirang hayvonlar aks ettirilgan.

Parchalardan birida oq fonda to'q rangli bo'yoq bilan ba'zan to'g'ri, ba'zan egri parallel chiziqlar tasvirlangan. Bu naqsh suvning tasviri bo'lishi mumkin. Yuqori devordagi tasvirlarda peyzash san'atidan namunalar ko'zga tashlanadi. Bu asosan katta hajmdagi suvoq parchasida qizil fonda oq rangli xrizantemani eslatuvchi gul tasvirining borligidir. Zalning janubi-g'arbiy burchagidan peyzash san'atining namunalaridan parchalar aniqlangan bo'lib, qizil fonda ulkan daraxtning egilgan sariq shoxlari aks ettirilgan. Daraxt shoxlari och kulrang, jigarrang tusga ega, uch bargli yaproqlar va oq dumaloq mevalar tasvirlangan. Bu yerda daraxt shoxlari gorizontalar tarzda joylashgan, daraxt shoxlariniing pastida binafsharang grifonning orqa bosh qismi tasviri aks etgan. Uning ko'zi va qulog'i mavjud. Boshqa bir parchada grifon boshi va tumshug'ining oldingi qismi tasviri ehtimol boshqa bir grifonga tegishli bo'lishi mumkin. Bu parchalar katta kompozitsiyani qayta yaratish imkonini beradi. Ya'ni kompozitsiyaga ko'ra markazda daraxt joylashgan bo'lib, u mevalari ko'pligidan og'irlashgan. Uning ikki tomonida ramziy tarzda bir-biriga qarama-qarshi qilib qo'yilgan ikkita grifon tasvirlangan.

Varaxshaning Sharqiy Zal devorlaridan o'rin olgan tasvirlar tavsifi xususida

Ushbu zalning janubiy devoridagi kompozitsiyaning markazida taxtiravonda o'tirgan hukmdor tasvirlangan. Bu qiyofa xususida faqat saqlanib qolgan parchalar bo'yicha muhokama qilish mumkin. Unga ko'ra, hukmdor pushtirang ishtonda, har bir oyog'ining to'piqdan yuqoriroqda sariq tusli, oltinni ifodalovchi bezaklar mavjud. Oyoq kiyimi tasviri mavjud emas, chunki tasvirning shu qismidagi devor parchasi saqlanmagan. Hukmdor uzun oq kiyimda, u tizzalaridan burma ko'rinishida tushub turadi. Kiyimning pastki qismida yarim doirachali bezak bilan ziynatlangan hoshiya tikilgan. Hukmdor tojining konturlari yaxshi saqlangan va bu uni qayta tiklashga yordam beradi. Taxtning bir qismi yaxshi aks etgan o'simlik shaklli naqsh - bunda asosan poyalar va barglar buralgan tarzda ko'rinib turadi. Taxt ikki tomonida oq doirachalar bilan ziynatlangan, u qizil yo'l-yo'l chiziqlarga ega to'g'ri ustunlarga tayanadi. Taxtdan ko'p naqshli matolar osilib turadi. Ushbu oq matoning cheti va pastki qismlarida kvadrat to'r shaklda yirik doiralar tasvirlangan. Doiralarda qushlar tasviri aks etgan. Ko'rinishidan burgutni eslatadi. Doiralar oraliqlarida uchta tishchali, yaproqlari xochsimon shaklli qandaydir o'simlik tasvirlari mavjud. Taxtning oyoqchalari tuyaboshli katta sariq tusli grifonlar tasviri asosida yasalgan. O'ng tomondagi grifonning o'rkachi yaxshi ko'rinadi. U mato bilan yarim yopilgan tarzda, taxt o'rindig'ida osilib turgan holatda namoyon bo'ladi. Bo'yni, o'rkachi va oyoqlarining yuqori qismi patlar bilan qoplangan. Qanotlari qayrilgan holatda. Grifonning quloqlari yaxshi ko'rinadi, qisman ko'zlarini ko'rish mumkin. Ammo yuz qismi yaxshi saqlanmagan, old qismi juda shikastlangan.

Chap tomondagi grifondan juda kam parcha asosan oyoqlari va qisman qanotlari qolgan. Aynan shu qismlar o'ng tomon grifonida bo'lmaganligi uchun uni to'ldirish imkonini beradi.

Taxtdan chaproqda, hukmdorning o'ng qo'li tomonida tizzalarini bukib, hurmat tariqasida o'tirgan beshta qiyofa parchalari saqlanib qolgan. Chap tomondagi chekkadagi qiyofadan deyarli asar ham qolmagan. Faqatgina pushti rangli kiyim bilan o'ralgan tizzalari saqlangan va unda hech qanday tasvir yo'q. O'ngroqda yana bitta qiyofa ask etgan bo'lib, u oldingi qiyofa tomonidan yarim to'sib qo'yilgan. Undan ham tizzalari va chap qo'li saqlanib qolgan bo'lib, qo'l tepaga ko'tarilgan holatda, go'yoki qanaqadir diniy marosimni ado etayotgandek. Tizzalari qora matoli kiyim bilan yopilgan bo'lib, unda oddiy naqshli bezaklar bilan ziynatlangan. Bezaklar mayda oq doirachadan iborat bo'lib, shaxmat tartibida joylashtirilgan kichik xochlardan tashkil topgan.

Chap tomondan uchinchi ayol qiyofasi deyarli to'liq saqlangan bo'lib, u uzun sarg'ish-pushti tusli kiyimda. Kiyimi shaxmat tartibida joylashtirilgan yirik doiralar bilan bezatilgan. Uzun kiyimi ko'krak qismini ochiq qoldiradi, uning tagidan ichki kiyimi borligi ma'lum bo'lib, u yupqa va yengil matodan tayyorlangan. Kiyimning yoqa qismi to'g'nag'ich va marvarid ipi bilan bezatilgan, ko'krak qismida shuningdek, bo'yin uchun mo'ljallangan taqinchoq ham bor. Chamasi taqinchoqlar soni ikkita. Tasvirning yomon saqlanganligi uchun ushbu taqinchoqlarni aniq ifodalashning imkoni yo'q. Yuqoridagi taqinchoq oltindan yasalgan zanjir yoki halqa shaklida. Uning o'rtasida doiralacha shaklli tosh yoki marjon o'rnatilgan. Ikkinchi bo'yin taqinchog'i ehtimol marvarid ipidan iborat bo'lib, unda o'ng qo'l tasvirining izlari bor. Ayolning qoshlari qora, qiya ko'zli, burni to'g'ri biroz bo'rtib chiqqan, og'zi kichik, sochlari uzun, oldinda bir tutam sochi jingalak shaklda qulog'idan pastga tushib turibdi. Boshida oq marvaridlar bilan yasalgan diadema bor, uning o'rtasida qanaqadir oltin bezak o'rin olgan. Ayol qiyofasining chap qo'lida sariq rangli kosani ushlab turibdi. U qora rangli gilamcha ustida o'tirgan holatda tasvirlangan.

Ayol qiyofasidan o'ng tomonda to'laroq kishi qiyofasi aks ettirilgan. Chamasi, bu erkak kishining qiyofasi bo'lib, u uzun sarir rangli matodan kiyim kiygan. Yuz qismi saqlanmagan. Faqat soqolsiz yoki qirtishlangan iyyak qismini ko'rish mumkin. Bel qismida oltinli naqsh bilan bezatilgan kamar, unda xanjar osilgan holatda aks ettirilgan. U oyog'iga yumshoq etik kiyib olgan, etik ko'rinishigan mahsini eslatadi. U oq gilamcha ustidan joy olgan.

Erkak qiyofasi oldida olov yonib turgan ulkan qurbonlik tutatqichi turibdi. Erkaning chap qo'li tutatqich tomonga cho'zilgan. U qo'lida qanaqadir tayoqchani ushlab olgan va olovni kovlayapti. O'ng qo'lida esa oltin kosa bo'lib, uning ichida olovni ushlab turish uchun kerak bo'ladigan oq doirachalar bor. Ushbu holatni ko'rib uning koinlik farzini ado etayotganini ko'rish mumkin.

Qurbonlik tutatqichining boshqa bir tomonida o'spirin yigit qiyofasi bo'lib, u taxtning eng quyi qismida tasvirlangan. Uning boshi grifon qanotining bir qismini, oyoqlari esa grifon oyoqlari pastini yopib turadi. Yigit qiyofasi tor kiyimda, belida tillarang kamar va unda xanjar osilgan. Qanaqadir marjon bilan bezatilgan taqinchoq uning ko'krak qismida, chap yelkasidan chaproqda osilgan. Ushbu taqinchoq bo'yinbog' bilan mahkamlangan. Yigitning boshi va yuzi yaxshi saqlanmagan, ammo uning qizg'ish kalta kesilgan sochlarini ko'rish mumkin. Uning ham qo'llari tutatqich tomonga cho'zilgan. Oyoqlarida oldingi erkak qiyofada kabi yumshoq etik mavjud.

Qurbonlik tutatqichining pastki baland taglikdan iborat, taglik ustida shar mavjud. Shar ustida esa stol lampasiga o'xshash murakkab tuzilma - bo'rtib chiqqan katta disk joylashgan. Diskning chetlari qo'ng'iroqchalar bilan osilgan. Avariq disk ustida konussimon detal, unda dastali cho'michga o'xshash idish bo'lib, unda oq-pushti rangli sharchalar alanga bilan yonib turadi. Aftidan, tutatqining chap tomonida o'tirgan erkak qo'lidagi kosada aks etgan sharchalar bilan bu sharchalar bir xil.

Qurbonlik tutatqichi o'yma naqshlar bilan benihoya boy bezalgan. Uning tagkursisi o'simliksimon hoshiyali naqshlar bilan bezatilgan. Taglik qismi uchta gorizental hoshiyaga ega bo'lib, uning pastki qismida ustunlarga tayangan holatda ravoq ostida yotgan tuyaga o'tirgan odam qiyofasini ko'rish mumkin. Odam qiyofasi oyoqlarini chalishtirgan holda tomoshabinga qarab turibdi. U yoqlari ochiq uzun ustki kiyimda. Boshida murakkab toj kiygan.

Qurbonlik tutatqichi kulrang, ustida qora chiziqlar bilan uzun tuklar tasviri ifodalangan to'shama ustida turibdi. Erkak va ayol qiyofalarining boshlari uzra uchib borayotgan oq-sarg'ish kichik hajmli qanotli ot - Pegas tasvirlangan. Qushning bo'ynida pastga qarata uzun pushti va qizil tusli tasma osilib turibdi. Ehtimol, ayol qiyofasining chap tomonida ham shunga o'xshagan tsvir bo'lgan, sababi, uzun, egiluvchan pushti-qizil tasma ko'rinib turibdi.

Hukmdor qiyofasining o'ng tomonidagi kompozitsiyadan bir parcha saqlangan xolos. Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, kompozitsiyaning ancha qismi yemirilib tushgan va uning o'rniga loy-somonli suvoq bilan surkab tashlangan. Ushbu tasvirda hukmdor taxti va uning qiyofasi bilan bog'liq qiziqarli lavhalar saqlangan bo'lib, hukmdorning bel qismida qandaydir mato ehtimol taxtni bir qismini yoki uning bezak qismini yopib turibdi. Mato yorqin rangda, unda sarg'ish tuslar ham bor. U kvadrat to'rda o'rin egallagan burgutlar, doirachalar bilan bezatilgan. Sariq fonli katta doirada qush tasviri bo'lib, ko'rinishidan kabutarni eslatadi. Unda yorqin kulrang bo'yin, boshi va ko'krak qismi, ko'k qanotlar, oq va ko'k rang patlardan iborat dum aks ettirilgan. Qushning bo'ynida marvariddan tayyorlangan qora tasma bor, u tumshug'ida marvariddan yasalgan marjonni uushlab turibdi.

Taxtdan ancha yuqori qismda oq kiyimda bir odamning qiyofasi mavjud. O'tirish uslubi xuddi qurbonlik tutatqichi oldida o'tirgan o'spirin yigitni eslatadi. U qayrilganicha chapga hukmdor tomonga qarab o'tiribdi. Ushbu qiyofaning tizzalari, shalvari, oyoqlari va bo'yin ro'molining oxiri ko'rinadi.

Hukmdor qiyofasidan o'ngroqda, taxtdan biroz pastroqda devorning katta qismini supaga o'xshash tasvir egallagan. Supa sariq tusli bo'lib, uning chetlari spiralsimon aylana novdalarga o'xshash naqshlar bilan bezatilgan. Undan tashqari, yana qanaqadir bezak mavjud bo'lib, u yomon saqlanganligi uchun ko'rishning iloji yo'q.

Supa ustida ko'rpachaga o'xshagan narsa yotgan bo'lib, u mato bilan yopilgan. Matoda qora hoshiyalar bo'ylab oq marvaridlar yarim doira shaklida tizib qo'yilgan. Yarim doiralar ichida chap tarafga qayrilgan yovvoyi to'ng'iz boshlari aks ettirilgan. Mato doiralar markazidan kesilgan holatda tasvirlangani uchun yovvoyi to'ng'iz boshlari ham qirqilgan, ularning faqat ustki qismi ko'rinadi. Yovvoyi to'ng'izlar ko'k rangda, ularning faqat tumshug'i va qoziq tishlari oq rangda ifodalangan. Supaning o'ng tomonida bir - biriga ustma-ust qilib ikkita yostiq tasviri qoldiqlari bo'lib, bu yerda odam qiyofasi joylashganligini aytish mumkin. Ulardan biri tovonlari ustiga o'tirgan, uzun qilichi bo'lgan erkak qiyofasi bo'lib, uning har ikki tomonida qilich ushlagan kishikar qiyofasi ham dog'izlar yordamida aniqlangan. Ulardan faqat qo'llari tasviri saqlanib qolgan.

Yuqorida tasvirlangan parchalar zalning janubiy devoridan o'rin olgan kompozitsiyalardir. Bunda devorning markaziy qismidan joy olgan hukmdor tasvirlarini ko'plab uchraydi. Uning ikki tomonida ikkinchi darajali qiyofalar mavjud bo'lib, ularning hajmi odamning tabiiy hajmidan bir yarim baravar kattalikda aks ettirilgan. Ushbu kompozitsiyani ko'rib shubhasiz ushbu zalning saroy qabul zaliga munosib hashamdorligi va mahobatlilikini bilish mumkin.

Sharqiy zalning janubiy devorida jangchining o'ng tomonda harakatlanayotgan otlari tasvirlangan. Kompozitsiyaning chap tomonidagi bir qiyofa to'liqligicha, o'ng tomondagi uchta qiyofalarning esa faqat izlari saqlanib qolgan. Ehtimol bu xuddi taxtga o'tirgan hukmdor kompozitsiyasi kabi to'liqligicha devorni egallagan bo'lsa ajab emas. Chap tomondagi chavandoz och kulrang ot ustida, ammo undan faqat bir necha ranglardan dog'lar qolgan. Otning ko'krak tasmaiga osma bezak taqilgan, chovragi va egar-jabdug'ining bir qismi saqlanib qolgan. Chavandozning tasviri deyarli to'liq saqlanib qolgan. U oldinga egilgan holatda, o'ng qo'li orqaga uzatilgan, qanaqadir noma'lum bo'lgan predmetni ushlab turibdi. Chap qo'li ko'rinmaydi.

Poykend yodgorligi devorlaridagi tasvirlar tasnifi xususida

Ushbu yodgorlikda devoriy tasvirlar kirish joyi, janubga yo'naltirilgan o'q otish yo'lagidan sharqiy tomonda joylashgan xonada mavjud bo'lgan. Xonaning janubiy devorida tasvir parchalari saqlangan bo'lib, tasvir qizil fonda chapdan o'ng tomonga qarata soqolli kishining sur'atini ko'rish mumkin. Uning boshi o'ng tarafga qarab turibdi, bir qo'lida sferokonik shakldagi buyumni ushlab turgan holatda aks ettirilgan. Buyumning o'rtasida tepadan pastga gorizontal tasmachalar

va ariqchasimon o'yiqlar bilan bezak berilgan. Keyingi qo'li esa tepaga va oldinga qarata cho'zilgan. Bu qiyofa ehtimol tizzalab turgan holatda yuzi bilan yirik idishga qaragan holatda turibdi.

Qiyofadan o'ngroqda yana bitta odam qifoyasi mavjud bo'lib, uning faqat pastki qismi saqlangan hamda u birinchisiga nisbatan katta hajmda. Ehtimol o'ng oyoq boldirining to'pig'I atrofida marvaridlar bilan ziynatlangan bezaklar bo'lib, ular taqinchoqlarni ifodalagan. Undagi kiyim matosining naqshi uchlari yuqoriga qaratilgan haqiqiy shakli soddalashtirilgan bezaklardan iborat. Aftidan bu yerda mo'yna tasvirlangan bo'lishi mumkin. Umuman olganda, kompozitsiyani ko'zdan kechirib, xudolar tasvirlari aks etgan mehrob oldida tiz cho'kib turgan sig'inuvchi sur'ati ifodalangan degan to'xtamga kelish mumkin.

Uchquloq yodgorligi devorlarigi tasvirlar tasnifi xususida

Janubiy devorda ham ba'zi qismlarni kuzatish mumkin. Shimoliy devordagi tasvirlar ancha murakkab va noaniq. G'arbiy devordagi tasvirlar faqat uning o'ng tomonida, aniqrog'I kengligi 90 smli qismda saqlanib qolgan. Unda biz yon tomondan tulporning orqa qismini ko'rishimiz mumkin, unda tulpor chap tomonga qarab turibdi. Tasvirning ba'zi qismlarida qora kontur yaxshi ko'rinib turibdi. Rangtasvir yorqin oq rangdagi fonda ishlangan va u deyarli butun devorni qoplab olgan.

Tulpor to'q qizil rangda, oyoqlarining pastki qismi saqlanmagan. Sag'ining tashqi konturini ham ko'rishning iloji yo'q, ammo uning dum izlarini payqash mumkin. Shuningdek, tulpor bilan birga uning anjomlarini, xususan bezakli disk - phalerani ham ko'rish mumkin. U gorizontall tasimga birlashtirilgan. Gorizontall tasimga bir qancha doiralarni bilan bezatilgan.

Phalera to'rtburchaklar bilan bezatilgan bo'lib, uning markazida atirgul naqshi mavjud. Atirgul naqshi markaziy bo'rtma atrofi bo'ylab yuraksimon 7-8 ta gul yaproqlaridan tashkil topgan. Undan tashqari, eger yopchiqining pastki o'ng burchagi saqlanib qolgan. Uning katakli hoshiyasi va ichki chizig'I bor. Tasvirdan otning yurgani yoki o'z joyida turgan holati, qaysi kompozitsiyaga taalluqli ekanligini aytish qiyin.

Bu davrda turar-joy hududi sharqiy tomondan o'rin olgan bo'lib, unda devoriy rasmlar bilan ziynatlangan ikkita xona topilgan. A84 xonaning g'arbiy devorida qo'shilgan ot qiyofasini kuzatish mumkin. A83 xonaning tasvirlari esa birmuncha yaxshi saqlangan bo'lib, unda hayvonlar jangi aks ettirilgan. Xona devorlari bo'ylab to'rtta so'ri, markazida esa o'choq mavjud.

Sharqiy devordagi tasvirga ahamiyat beradigan bo'lsak, unda bir-biriga ro'parama-ro'para turgan ikki chavandoz turibdi. Chap tomondagi chavandoz to'q sariq rangli shimda, kaftanida o'simliksimon naqshlar uchraydi. Eger yopchig'I atroflari aylana shaklli naqshlar bilan hoshiyalangan. O'ng tomondagi chavandoz esa oq rangli, dog'-dog' naqshli, vertikal va gorizontall qizil tasmalar bilan hoshiyalangan shim kiygan.

Chavandozlarning otlari ham turli ranglarda: chap tomondagi ot jigarrang tusli, o'ng tomondagisi esa to'q qizil tusda. Bu yerda jangovar sahna aks ettirilgan.

A83 xonadagi g'arbiy devorda katta hajmdagi rangtasvir saqlanib qolgan. Unda to'q sariq-qizil tusli hayvonning uchta oyog'ining pastki qismi ko'rish mumkin. Hayvon yon tomondan, ehtimol turgan holatda yoki yurayotgan holatda chizilgan. Chap tomondagi birinchi oyog'I kulrang tusli boshqa begona hayvon tarafidan tishlanayotgan manzarani ko'rish mumkin.

Kulrang tusli hayvonning boshqa oyoqlari tasvirning o'ng tomonida aks etgan. Ehtimol bu tuyalar jangi sahnasi bo'lishi haqiqatga yaqinroq, sababi yumaloq tirnoqqa ega bo'lgan ikki barmoqli panjalar, kulrang hayvon boshining saqlanib qolgan qismi va eng asosiysi, jang qilishning o'ziga xos noodatiy qismi - raqibining oyog'ini tishlashidan kelib chiqib aytish mumkin.

Muhokama. Tadqiqot natijalari Varaxsha devoriy rangtasvirlarida saroy san'atiga xos monumental va tantanavor xarakter ustunligini ko'rsatadi. Qizil zalning sharqiy, janubiy va g'arbiy devorlarida saqlangan tasvirlarda asosan fillar ustidagi chavandozlar va ularga hujum qilayotgan yirtqich yoki fantastik mavjudotlar aks ettirilgan. Mazkur kompozitsiyalarda ov va jang sahnalari bir-biri bilan uzviy bog'langan.

Fillarning tasvirlanishida ayrim anatomik noaniqliklar mavjud bo'lsa-da, rassom ularning umumiy hajmi, gavda konturi va harakatini ancha ishonarli ifodalagan. Fillarning ko'krak

yopinchi*g*'i, chovragi, bezak plastinkalari, marvarid shodalari, qo'ng'iroqchalar va boshqa anjomlar bilan bezatilgani o'sha davr saroy madaniyatida hayvonlarni tantanali bezash an'anasi mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Chavandozlarning qilich, xanjar, kamon kabi qurollar bilan tasvirlanishi esa kompozitsiyalarning jangovar mazmunini kuchaytiradi.

Qizil zal tasvirlarining muhim jihatlaridan biri hayotiy va hayoliy hayvonlar obrazlarining uyg'unligidir. Ayrim sahnalarda mushuksimon yirtqichlar tasvirlangan bo'lsa, boshqa kompozitsiyalarda oq qanotli, itga o'xshash gavadali grifonlar uchraydi. Grifonlarning qanotlari, yirtqich panjalari va dinamik harakatlari tasvirning dramatik ta'sirchanligini oshirgan. Ayniqsa, janubiy devordagi grifonlarning hujum holatida tasvirlanishi rassomning harakat va fazoviy dinamika vositalaridan samarali foydalanganligini ko'rsatadi.

Sharqiy zal devoriy tasvirlari mazmun va kompozitsiya jihatidan yanada murakkab bo'lib, unda hukmdor obrazi markaziy o'rin egallaydi. Hukmdorning taxtda o'tirgan holatda tasvirlanishi, uning ikki tomonida joylashgan ikkilamchi qiyofalar, taxtning grifonlar bilan bezatilishi hamda turli naqshli matolarning qo'llanilishi saroy qabul zalining tantanavor xarakterini ifodalaydi.

Hukmdor atrofidagi ayol va erkak qiyofalari, kohin va yosh yigit tasvirlari kompozitsiyaning marosimiy mazmunini ochib beradi. Qurbonlik tutatqichi, oltin kosalar, olov va boshqa atributlar diniy marosim bilan bog'liq sahna mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, kiyim-kechak, diadema, marvaridlar, bilakuzuklar, kamar va qilichlarning batafsil tasvirlanishi o'sha davr zodagonlarining tashqi qiyofasi haqida muhim ma'lumot beradi.

Taxt va boshqa me'moriy elementlarda o'simliksimon naqshlar, qushlar, grifonlar, yovvoyi to'ng'iz boshlari kabi tasvirlarning qo'llanilishi dekorativ san'atning yuksak darajada rivojlanganini ko'rsatadi. Ayniqsa, taxt oyoqlarining tuyaboshli grifonlar shaklida ishlanganligi hukmdor hokimiyatining ramziy ifodasini anglatishi mumkin.

Varaxsha tasvirlarida peyzaj elementlari ham muhim o'rin tutadi. Daraxt, meva, gul va suvni ifodalovchi naqshlarning kompozitsiyaga kiritilishi sahnalarga tabiiy muhit yaratgan. Daraxtning ikki tomonida qarama-qarshi joylashtirilgan grifonlar tasviri esa kompozitsiyaning ramziy va dekorativ mazmunini yanada boyitgan.

Poykend yodgorligidagi rangtasvirlar mazmunan Varaxsha tasvirlaridan farqlanadi. Bu yerda mehrob oldida tiz cho'kib turgan sig'inuvchi obrazi va diniy marosim bilan bog'liq sahna kuzatiladi. Qizil fonda ishlangan kompozitsiya diniy mazmunni ifodalovchi obraz va buyumlarning o'zaro uyg'unligi bilan ajralib turadi.

Uchquloq yodgorligida esa chavandozlar va hayvonlar jangi bilan bog'liq sahnalar aniqlangan. Otlarning turli ranglarda tasvirlanishi, chavandozlarning kiyimlari va egar-jabduq bezaklari kompozitsiyaning badiiy xususiyatlarini ochib beradi. A83 xonasidagi hayvonlar jangi sahnasida bir hayvonning ikkinchisining oyog'ini tishlayotgan holatda tasvirlanishi rassomning hayvonlar xatti-harakatini kuzatganligini ko'rsatadi. Umuman, Varaxsha, Poykend va Uchquloq tasvirlari o'zaro qiyoslanganda, ilk o'rta asrlar So'g'diyona rangtasvirida uch asosiy yo'nalish — saroy-tantanavor, diniy-marosimiy va jangovar-ovchilik mavzulari mavjud bo'lganini kuzatish mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Varaxsha, Poykend va Uchquloq yodgorliklaridagi devoriy rangtasvirlar ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo tasviriy san'atining muhim namunalari hisoblanadi. Ular orqali o'sha davr jamiyatining saroy madaniyati, diniy qarashlari, harbiy hayoti, kiyinish an'analari va estetik dunyoqarashi haqida muhim ma'lumotlar olish mumkin. Varaxsha rangtasvirlari mazmun va badiiy ijro jihatidan alohida ajralib turadi. Qizil zal kompozitsiyalarida fil ustidagi chavandozlarning yirtqich va fantastik mavjudotlar bilan kurashi, Sharqiy zalda esa hukmdorning taxtdagi tantanavor qiyofasi va diniy marosim sahnalari saroy san'atining monumental xarakterini namoyon etadi. Real va mifologik obrazlarning birgalikda qo'llanilishi esa So'g'd badiiy tafakkurining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Poykend va Uchquloq yodgorliklari tasvirlari Varaxsha san'ati bilan bir qatorda hududdagi rangtasvir an'alarining mavzuviy va uslubiy xilma-xilligini ko'rsatadi. Ulardagi diniy marosim, chavandozlar va hayvonlar jangi sahnalari devoriy rangtasvirning faqat saroy muhitida emas, balki boshqa turdagi binolarning bezak tizimida ham muhim o'rin tutganini ko'rsatadi.

Shunday qilib, mazkur yodgorliklarning devoriy rangtasvirlari arxeologik manba sifatida nafaqat san'at tarixini, balki ilk o'rta asrlar So'g'diyonasining ijtimoiy-madaniy, diniy va siyosiy hayotini o'rganishda ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Шишкин В.А. Варахша. М., 1963, с 153
2. Труды отдела истории культуры и искусства Востока IV. Л., 1947, с 281
3. Семенов Г.Л. Адылов Ш.Т. Арсенал на цитадели Пайкенда
4. Ciro Lo Muzio – New Evidence on Sogdian painting from Uch Kulakh (Bukhara oasis – Uzbekistan) South Asian Archaeology and Art, p 225
5. Ilaria Vincenzi – The italian-uzbek archaeological mission at the Uch Kulakh tepe
6. Омельченко А.В. Исследования Бухарской археологической экспедиции в Пайкенде Государственной Эрмитаж. Санкт-Петербург., Р., 2019 88стр